

ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ॥ ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲੁ ਘਚੋਲਾ॥

ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ॥

ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲੁ ਘਚੋਲਾ॥

(ਪੰਨਾ-313)

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ‘ਮਾਇਆ’, ਜਿਸ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਲਤ ਖਿਆਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਰੁਪਏ, ਨਕਦੀ, ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਮਾਇਆ’ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅਧੂਰੀ ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇਗੀ।

‘ਮਾਇਆ’ ਦੇ ਕਈ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਅਤੇ ਪੱਖ ਹਨ :—

1. ਜੜ੍ਹ ਮਾਇਆ—‘ਜੜ੍ਹ ਮਾਇਆ’ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਤਾ (consciousness) ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ, ਮਕਾਨ, ਧਾਤਾਂ, ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ।

ਤਾਜੀ ਤੁਰਕੀ ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਕਪੜ ਕੇਰੇ ਭਾਰਾ॥

ਕਿਸ ਹੀ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲੇ ਨਾਨਕ ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਏ ਗਵਾਰਾ॥.....

ਦੇ ਦੇ ਨੀਵ ਦਿਵਾਲ ਉਸਾਰੀ ਭਸਮੰਦਰ ਕੀ ਢੇਰੀ॥

ਸੰਚੇ ਸੰਚਿ ਨ ਦੇਈ ਕਿਸ ਹੀ ਅੰਧੁ ਜਾਣੈ ਸਭ ਮੇਰੀ॥

(ਪੰਨਾ-155)

ਮੁਕਤਿ ਮਾਲ ਕਨਿਕ ਲਾਲ ਹੀਰਾ ਮਨਰੰਜਨ ਕੀ ਮਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ-700)

ਰਾਜੁ ਮਾਲੁ ਝੂਠੀ ਸਭ ਮਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ-1155)

2. ਚੇਤਨ ਮਾਇਆ—‘ਚੇਤਨ ਮਾਇਆ’ ਉਹ ਜੀਵ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਤਾ ਜਾਂ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਇਨਸਾਨ ਆਦਿ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ‘ਚੇਤਨਤਾ’ ਕੁਦਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ‘ਸੀਮਤ’ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਬੇਅੰਤ ਦਰਜੇ ਤਾਂਬੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ‘ਸੂਖਮ ਚੇਤਨਤਾ’ ਅਤੇ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਕਾਰਣ ਇਨਸਾਨ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੁਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੋਹਿਆ ਮਾਇ॥

ਮਨਮੁਖਿ ਅੰਧਾ ਆਵੈ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-161)

ਕੰਚਨ ਨਾਰੀ ਮਹਿ ਜੀਉ ਲੁਭਤੁ ਹੈ ਮੋਹੁ ਮੀਠਾ ਮਾਇਆ॥

ਘਰ ਮੰਦਰ ਘੋੜੇ ਖੁਸੀ ਮਨੁ ਅਨ ਰਸਿ ਲਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-167)

ਪੂਤ ਮੀਤ ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਸਿਉ ਇਹ ਬਿਧਿ ਆਪੁ ਬੰਧਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ-219)

ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ ਤਾ ਕੈ ਰਸਿ ਲਪਟਾਨਾ॥ (ਪੰਨਾ-685)

ਮਾਇਆ ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਜਗਤ ਪਿਆਰਾ

ਚੋਗ ਚੁਗੈ ਨਿਤ ਫਾਸੈ ॥ (ਪੰਨਾ-1110)

3. ਅਚੇਤ ਮਾਇਆ — ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਚੇਤਨ ਖਿਆਲਾਂ ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ‘ਸੰਸਕਾਰਾਂ’ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਸਾਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਧਿ ਬਿਆਧਿ ਉਪਾਧਿ ਰਸ ਕਬਹੁ ਨ ਤੂਟੈ ਤਾਪ॥ (ਪੰਨਾ-297)

ਕਈ ਵਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ (society) ਦੇ ਗਲਤ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਸਾਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਦਰਤੀ ਭਵਜਲ ਭੀ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਝੜ ਝਖੜ ਓਹੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ॥ (ਪੰਨਾ-1410)

ਧਰਤੀ ਉਪਰਿ ਕੋਟ ਗੜ ਭੁਇਚਾਲ ਕਮੰਦੇ।

ਝਖੜਿ ਆਏ ਤਰੁਵਰਾ ਸਰਬਤ ਹਲੰਦੇ।

ਡਵਿ ਲਗੈ ਉਜਾੜਿ ਵਿਚਿ ਸਭ ਘਾਹ ਜਲੰਦੇ।

ਹੜ ਆਏ ਕਿਨਿ ਬੰਮੀਅਨਿ ਦਰਿਆਉ ਵਹੰਦੇ । (ਵਾ. ਭਾ. ਗੁ. 35/21)

4. ਖਿਆਲੀ ਮਾਇਆ—ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ‘ਖਿਆਲ’ ਸੋਚਦਾ, ਘੋਖਦਾ ਅਤੇ ਵਿਉਂਤਾਂ ਘੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਹਰੇ ਲਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਸੋਚਣੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਉਦਾਲੇ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮਾੜੀ ‘ਦੁਨੀਆ’ ਰਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪੂੰ ਘੜੀ ‘ਖਿਆਲੀ ਦੁਨੀਆਂ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਦੁਖ-ਸੁਖ ਭੋਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਆਪਣੇ ‘ਭਾਗ’ ਜਾਂ ਕਿਸਮਤ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

Man is incessantly weaving his own good or bad world around himself by his own thoughts-like a silkworm, and suffer the consequences of his own thoughts and deeds; thereby creating his own fate and destiny.

ਉਰਝਿ ਰਹਿਓ ਬਿਖਿਆ ਕੈ ਸੰਗਾ॥

ਮਨਹਿ ਬਿਆਪਤ ਅਨਿਕ ਤਰੰਗਾ॥ (ਪੰਨਾ-759)

ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਪਵਹਿ ਖਿਆਲੀ॥

ਜਮ ਪੁਰਿ ਫਾਸਹਿਗਾ ਜਮ ਜਾਲੀ॥ (ਪੰਨਾ-993)

5. ਵਾਸ਼ਨਾ ਮਾਇਆ—ਪੰਜ ਤਤ—ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਆਦਿ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ‘ਰੰਗਣ’ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ‘ਵਾਸ਼ਨਾਵੀ ਦੁਨੀਆ’ ਘੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਭੁਗਤਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ‘ਵਾਸ਼ਨਾਵੀ ਦੁਨੀਆ’ ਬੜੀ ਸੂਖਮ ਤੇ ਦਾਮਨਿਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਜਾਲੁ ਪਸਾਰਿਆ ਭੀਤਰਿ ਚੋਗ ਬਣਾਇ॥

ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਪੰਖੀ ਫਾਸਿਆ ਨਿਕਸੁ ਨ ਪਾਏ ਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-50)

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਮਾਇਆ ਮਹਿ ਚੀਤੁ॥

ਬੂਠ ਵਿਕਾਰਿ ਜਾਗੈ ਹਿਤ ਚੀਤੁ॥

ਪੂੰਜੀ ਪਾਪ ਲੋਭ ਕੀ ਕੀਤੁ॥ (ਪੰਨਾ-153)

ਦੂਜੀ ਮਾਇਆ ਜਗਤ ਚਿਤ ਵਾਸੁ॥

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ ਬਿਨਾਸੁ॥ (ਪੰਨਾ-223)

ਸਾਕਤ ਮੂੜ ਮਾਇਆ ਕੇ ਬਧਿਕ

ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ ਫਿਰਹਿ ਫਿਰੰਦੇ॥

ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਜਲਤ ਕਿਰਤ ਕੇ ਬਾਧੇ

ਜਿਉ ਤੇਲੀ ਬਲਦ ਭਵੰਦੇ॥

(ਪੰਨਾ-800)

6. ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ—ਇਹ ਅਤਿਅੰਤ ਸੂਖਮ, ਸਬੂਲ, ਬਹੁਰੰਗੀ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਵਾਂਗ ਰਵਿ ਰਹੀ ਹੈ।

‘ਹਉਮੈ’ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ‘ਬੀਜ’ ਹੈ।

ਇਹ ਹਉਮੈ ਹੀ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣਾਂ ਦੇ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕਾਰਣ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ ‘ਆਤਮਾ’ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ‘ਖਿਆਲੀ ਬੁਲਬੁਲਾ’ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸਾਡਾ ਹਉਮੈ-ਵੇੜਿਆ ਮਨ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਸਰੂਪੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ ਅਥਵਾ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਕਿਆ ਮਾਇਆ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥

ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਏਹੁ ਜੀਉ ਬਧੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥

(ਪੰਨਾ-67)

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਨ ਸੇਵਿਆ ਜਾਇ॥

ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਮਹਾ ਬਿਖੁ ਖਾਇ॥

(ਪੰਨਾ-161)

ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਸਭ ਬਿਖੁ ਹੈ ਨਿਤ ਜਗਿ ਤੋਟਾ ਸੰਸਾਰਿ॥

(ਪੰਨਾ-300)

ਮਨ ਤੂੰ ਗਾਰਬਿ ਅਟਿਆ ਗਾਰਬਿ ਲਦਿਆ ਜਾਹਿ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਮੋਹਿਆ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੂਨੀ ਭਵਾਹਿ॥

(ਪੰਨਾ-441)

ਹਉ ਵਿਚਿ ਆਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਜੰਮਿਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੁਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਦਿਤਾ ਹਉ ਵਿਚਿ ਲਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਖਟਿਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਨਰਕਿ ਸੁਰਗਿ ਅਵਤਾਰੁ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਹਸੈ ਹਉ ਵਿਚਿ ਰੋਵੈ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਭਰੀਐ ਹਉ ਵਿਚਿ ਧੋਵੈ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਧੋਵੈ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮੂਰਖੁ ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਿਆਣਾ ॥

ਮੋਖ ਮੁਕਤਿ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-466)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਭੁ ਕੂੜੁ ਹੈ ਕੂੜੇ ਹੋਇ ਗਇਆ ॥

ਹਉਮੈ ਝਗੜਾ ਪਾਇਓਨੁ ਝਗੜੈ ਜਗੁ ਮੁਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-790)

ਹਉਮੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-853)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ‘ਹਉਮੈ’ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਬੀਜ, ਮੁੱਢ ਕਾਰਣ ਜਾਂ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ‘ਦੂਜਾ ਭਾਉ’ ਉਪਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚਦੀ, ਵਿਚਾਰਦੀ, ਕਰਮ ਕਰਦੀ ਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦੀ ਹੈ।

7. ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਾਇਆ—ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਲਈ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਰਮ ਘੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੀਵ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਹਉਮੈ ਅਥਵਾ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਦੀ ਰੰਗਣ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਅਸੀਂ ਅਨੇ ਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਤੇ ਫਿਲਾਸਫੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ ॥

ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਵੀਚਾਰੁ ॥ (ਪੰਨਾ-466)

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਪਾਠ-ਪੂਜਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲਾ ਕਾਰਣ ‘ਹਉਮੈ’ ਹੀ ਹੈ।

ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਬਹੁ ਕਰਹਿ ਅਚਾਰ ॥

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਧ੍ਰਿਗੁ ਧ੍ਰਿਗੁ ਅਹੰਕਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-162)

ਪਾਠੁ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥

ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥ ॥

ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥

ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ॥ਰਹਾਉ॥
 ਮੋਨਿ ਭਇਓ ਕਰਪਾਤੀ ਰਹਿਓ ਨਗਨ ਫਿਰਿਓ ਬਨ ਮਾਹੀ॥
 ਤਟ ਤੀਰਥ ਸਭ ਧਰਤੀ ਭ੍ਰਮਿਓ ਦੁਬਿਧਾ ਛੁਟਕੈ ਨਾਹੀ॥2॥
 ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥ ਜਾਇ ਬਸਿਓ ਸਿਰਿ ਕਰਵਤ ਧਰਾਏ॥
 ਮਨ ਕੀ ਮੈਲੁ ਨ ਉਤਰੈ ਇਹ ਬਿਧਿ ਜੇ ਲਖ ਜਤਨ ਕਰਾਏ॥3॥
 ਕਨਿਕ ਕਾਮਿਨੀ ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਦਾਨੁ ਦਾਤਾਰਾ॥
 ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਭੂਮਿ ਬਹੁ ਅਰਪੇ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਦੁਆਰਾ॥4॥
 ਪੂਜਾ ਅਰਚਾ ਬੰਦਨ ਡੰਡਉਤ ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਰਤੁ ਰਹਤਾ॥
 ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਬੰਧਨ ਮਹਿ ਪਰਿਆ ਨਹ ਮਿਲੀਐ ਇਹ ਜੁਗਤਾ॥5॥
 ਜੋਗ ਸਿਧ ਆਸਣ ਚਉਰਾਸੀਹ ਏ ਭੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਰਹਿਆ॥
 ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜਨਮੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਗਹਿਆ॥6॥

(ਪੰ-641-42)

ਪਾਖੰਡ ਭਰਮ ਉਪਾਵ ਕਰਿ ਥਾਕੇ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ ਮਾਇਆ ਮਾਇਆ॥

(ਪੰ.-1178)

ਮਨਮੁਖਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝੇ ਬਪੁੜੀ ਨਿਤ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥

ਵਰਤ ਨੇਮੁ ਸੁਚ ਸੰਜਮੁ ਪੂਜਾ ਪਾਖੰਡਿ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਇ॥

ਅੰਤਰਹੁ ਕੁਸੁਧੁ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਬੇਧੇ

ਜਿਉ ਹਸਤੀ ਛਾਰੁ ਉਡਾਏ॥

(ਪੰਨਾ-1423)

ਕੂਰ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭ ਹੀ ਜਗ

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ॥

(ਸਵੱਯੇ ਪਾ: 10)

ਉਪਰਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁੱਢਲੀ ਤੁਕ 'ਮਾਇਆ ਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ' ਵਿਚ 'ਮਾਇਆਧਾਰੀ' ਅੱਖਰ 'ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ ਮਨ' ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਐਸੇ ਹਉਮੈ-ਵੇੜੇ-ਮਨ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ 'ਸੂਖਮ ਮਾਇਆ' ਵਿਚ ਜੀਵ ਖਚਤ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ 'ਆਤਮਾ' ਅਥਵਾ 'ਪਰਮਾਤਮਾ' ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਜਾਣ ਅਥਵਾ 'ਅੰਨਾ-ਬੋਲਾ' ਹੋ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਚੇਤੇ ਨਾਹੀ॥

ਜਮਪੁਰਿ ਬਧਾ ਦੁਖ ਸਹਾਹੀ॥

ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ਕਿਛੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ

ਮਨਮੁਖ ਪਾਪਿ ਪਚਾਵਣਿਆ॥

(ਪੰਨਾ-111)

ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ਖੁਇ ਉਝੜਿ ਪਾਇ॥

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧਾ ਆਵੈ ਜਾਇ॥

(ਪੰਨਾ-314)

ਮਨ, 'ਅੰਨ੍ਹਾ' ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦੀ 'ਆਤਮਿਕ ਜੋਤ' ਨੂੰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਪੰਚ ਦੂਤ ਮੁਹਿ ਸੰਸਾਰਾ॥

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਸੁਧਿ ਨ ਸਾਰਾ॥

(ਪੰਨਾ-113)

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਕਿਛੁ ਨ ਸੂਝੈ॥

ਮਰਣੁ ਲਿਖਾਇ ਆਏ ਨਹੀ ਬੂਝੈ॥

(ਪੰਨਾ-114)

ਅੰਤਰਿ ਵਸਤੁ ਮੂੜਾ ਬਾਹਰੁ ਭਾਲੇ॥

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਫਿਰਹਿ ਬੇਤਾਲੇ॥

(ਪੰਨਾ-117)

ਦੇਖੈ ਸੁਣੇ ਨ ਜਾਣਈ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿਆ ਅੰਧੁ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ-760)

ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ॥

ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ॥

(ਪੰਨਾ-954)

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਈ ਅੰਧਾ ਕਹੀਐ ਸੋਇ॥

(ਪੰਨਾ-954)

ਨਿਕਟਿ ਸੁਨਉ ਅਰੁ ਪੇਖਉ ਨਾਹੀ

ਭਰਮਿ ਭਰਮਿ ਦੁਖ ਭਰੀਆ॥

(ਪੰਨਾ-1209)

'ਬੋਲਾ' ਅਥਵਾ 'ਸਬਦ ਨ ਸੁਣਈ' — ਮਨ, 'ਬੋਲ੍ਹਾ' ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ 'ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ' ਨੂੰ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਸੁਨਣਾ ਅਸੀਂ ਸਰੀਰਕ ਕੰਨਾਂ ਦਾ ਕਰਤਬ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ 'ਸੁਨਣਾ' — ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਨੌ ਗੋਲਕਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੁਕ ਕੇ, 'ਅਨੁਭਵ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ 'ਅਨੁਭਵ' ਖੁਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਉ ਦਰਵਾਜੇ ਦਸਵੈ ਮੁਕਤਾ ਅਨਹਦ ਸਬਦੁ ਵਜਾਵਣਿਆ॥ (ਪੰ.-110)

ਮੂੰਦਿ ਲੀਏ ਦਰਵਾਜੇ॥

ਬਾਜੀਅਲੇ ਅਨਹਦ ਬਾਜੇ॥

(ਪੰਨਾ-656)

ਇਸ ਲੇਖ ਦੀ ਮੁਖ ਪੰਗਤੀ 'ਮਾਇਆ ਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ' ਵਿਚ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅੱਖਰ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਮ ਜਨਤਾ 'ਮਾਇਆ' ਨੂੰ 'ਧਨ' ਅਥਵਾ 'ਸੰਪਤੀ' ਹੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ 'ਮਾਇਆਧਾਰੀ' ਸਿਰਫ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਅਸੀਂ 'ਮਾਇਆ ਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ' ਦੀ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਸੁਣਦੇ ਯਾ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅਮੀਰ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਉਚਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਡਾ ਐਸਾ ਖਿਆਲ ਯਾ ਨਿਸਚਾ ਸਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨਰਥ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਜੇ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ 'ਮਾਇਆਧਾਰੀ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ 'ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਤੇ, ਚਤੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਹ 'ਮਾਇਆ' ਕਮਾਉਂਦੇ ਤੇ 'ਅਮੀਰ' ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਲਾਹਾ ਮਾਇਆ ਕਾਰਨੇ ਦਹ ਦਿਸਿ ਢੂਢਨ ਜਾਇ॥

(ਪੰਨਾ-261)

ਮਾਇਆ ਕਾਰਣਿ ਕਰੈ ਉਪਾਉ॥

(ਪੰਨਾ-1151)

ਭੂਪਤਿ ਰਾਜੇ ਰੰਗ ਰਾਇ ਸੰਚਹਿ ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ॥

ਕਰਿ ਕਰਿ ਹੇਤੁ ਵਧਾਇਦੇ ਪਰ ਦਰਬੁ ਚੁਰਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ-1245)

ਮਾਇਆ ਕਾਰਨਿ ਸ੍ਰਮੁ ਅਤਿ ਕਰੈ॥

ਸੋ ਮਾਇਆ ਲੈ ਗਾਡੈ ਧਰੈ॥

ਅਤਿ ਸੰਚੈ ਸਮਝੈ ਨਹੀ ਮੂੜੁ ॥

ਧਨੁ ਧਰਤੀ ਤਨੁ ਹੋਇ ਗਇਓ ਯੂੜਿ ॥

(ਪੰਨਾ-1252)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਚਾਨਣ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ' ਹੀ 'ਹਨੇਰ' ਹੈ — ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਹੋਂਦ' ਨੂੰ 'ਭੁਲਣ' ਤੋਂ ਹੀ 'ਮਾਇਆ' ਦਾ ਹਨੇਰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਣਾ ਤਾ ਜੰਮਿਆ ਪਰਵਾਰਿ ਭਲਾ ਭਾਇਆ॥

ਲਿਵ ਛੁੜਕੀ ਲਗੀ ਤਿਸਨਾ ਮਾਇਆ ਅਮਰੁ ਵਰਤਾਇਆ॥ (ਪੰ.-921)

ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਜਦ ਜੀਵ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਾਇਆ ਦਾ ਭੂਤ' ਆ ਚਿਮੜਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ 'ਭੁਲ' ਤੋਂ ਹੀ 'ਹਉਮੈ' ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਦੇ ਦੂਜੇ-ਭਾਉ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ।

ਯਾ ਜੁਗ ਮਹਿ ਏਕਹਿ ਕਉ ਆਇਆ॥

ਜਨਮਤ ਮੋਹਿਓ ਮੋਹਨੀ ਮਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-251)

ਮਾਤ ਗਰਭ ਦੁਖ ਸਾਗਰੋ ਪਿਆਰੇ ਤਹ ਅਪਣਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਇਆ॥

ਬਾਹਰਿ ਕਾਢਿ ਬਿਖੁ ਪਸਰੀਆ ਪਿਆਰੇ

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਵਧਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-640)

ਮਾਇਆ ਨਾਮੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਕਾ ਤਿਹ ਤਜਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਵਉ॥ (ਪੰ.-693)

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਜਿਸੁ ਉਦਰੁ ਤਿਸੁ ਮਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-1160)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮਾਇਆ' ਦਾ ਸਰੂਪ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ—

ਬਾਬਾ ਮਾਇਆ ਰਚਨਾ ਧੋਹੁ॥

ਅੰਧੈ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਨਾ ਤਿਸੁ ਏਹ ਨ ਓਹੁ॥ (ਪੰਨਾ-15)

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਵਿਸਾਰਿਆ ਜਗਤ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਿ॥ (ਪੰਨਾ-30)

ਜਿਨੀ ਰਾਮੋ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਸੇ ਮਨਮੁਖ ਮੂੜ ਅਭਾਗੀ ਰਾਮ॥

ਤਿਨ ਅੰਤਰੇ ਮੋਹੁ ਵਿਆਪੈ ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਮਾਇਆ ਲਾਗੀ ਰਾਮ॥

ਮਾਇਆ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਮੂੜ ਭਏ ਅਭਾਗੀ

ਜਿਨ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਨਹ ਭਾਇਆ॥ (ਪੰਨਾ-443)

ਰਾਮ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛੋਡਿਆ ਮਾਇਆ ਹਾਥਿ ਬਿਕਾਨਾ॥ (ਪੰ.-684)

ਇਨ੍ਹਿ ਮਾਇਆ ਜਗਦੀਸ ਗੁਸਾਈ ਤੁਮ੍ਹਰੇ ਚਰਨ ਬਿਸਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ-857)

ਏਹ ਮਾਇਆ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰੈ ਮੋਹੁ ਉਪਜੈ

ਭਾਉ ਦੂਜਾ ਲਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-921)

ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਜਦ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦਾ 'ਭਰਮ' ਆ ਚਿਮੜਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਉਸੇ 'ਭਰਮ-ਮਈ' ਹਨੇਰ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਲਚ-ਪਲਚ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਹੋਈ ਨਾਗਨੀ ਜਗਤਿ ਰਹੀ ਲਪਟਾਇ॥

ਇਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਜੋ ਕਰੇ ਤਿਸ ਹੀ ਕਉ ਫਿਰਿ ਖਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-510)

ਹਉਮੈ ਮਮਤਾ ਮੋਹਣੀ ਮਨਮੁਖਾ ਨੋ ਗਈ ਖਾਇ॥

ਜੋ ਮੋਹਿ ਦੂਜੈ ਚਿਤੁ ਲਾਇਦੇ ਤਿਨਾ ਵਿਆਪਿ ਰਹੀ ਲਪਟਾਇ॥ (ਪੰ.-513)

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਸਿਉ ਚਿਤੁ ਨ ਲਾਗੈ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਘਣਾ ਦੁਖੁ ਆਗੈ॥

ਮਨਮੁਖ ਭਰਮਿ ਭੁਲੇ ਭੇਖਧਾਰੀ ਅੰਤਕਾਲਿ ਪਛੁਤਾਤਾ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ-1052)

ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਮਾਇਆ ਰਹੀ ਬਿਆਪਿ ॥

ਜੋ ਲਪਟਾਨੋ ਤਿਸੁ ਦੁਖੁ ਸੰਤਾਪ ॥ (ਪੰਨਾ-1145)

ਬਿਨੁ ਕਰਮਾ ਸਭ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਈ ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਬਹੁਤੁ ਦੁਖੁ ਪਾਈ ॥

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੇ ਠਉਰ ਨ ਪਾਈ ॥

ਬਿਸਟਾ ਕਾ ਕੀੜਾ ਬਿਸਟਾ ਮਾਹਿ ਸਮਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-1175)

ਏਹ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਜਗਤੁ ਭੁਲਾਇਆ

ਜਨਮ ਮਰਣ ਕਾ ਸਹਸਾ ॥

(ਪੰਨਾ-1257)

ਮਾਇਆ ਪਟਲ ਪਟਲ ਹੈ ਭਾਰੀ

ਘਰੁ ਘੁਮਨਿ ਘੇਰਿ ਘੁਲਾਵੈਗੋ ॥

(ਪੰਨਾ-1308)

ਦੂਜੇ ਲਫਜਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡਾ —

ਸਰੀਰ

ਮਨ

ਚਿਤ

ਬੁੱਧੀ

ਸੋਚਣੀ

ਗੀੜਾਂ
 ਦੁਖ
 ਸੁਖ
 ਖੁਸ਼ੀ
 ਗਮੀ
 ਸਿਆਣਪ
 ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ
 ਫਿਲਾਸਫੀਆਂ
 ਕਾਮ
 ਕ੍ਰੋਧ
 ਲੋਭ
 ਮੋਹ
 ਪਿਆਰ

ਰੋਸੇ-ਗਿਲੇ
 ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ
 ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ
 ਖਿਆਲ
 ਨਿਸਚੇ
 ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ
 ਕਰਮ-ਧਰਮ
 ਜਾਪ-ਤਾਪ
 ਦਾਨ-ਪੁੰਨ
 ਜੰਮਣ-ਮਰਣ
 ਨਰਕ-ਸੁਰਗ

ਆਦਿ, ਹਰ ਇਕ ਖਿਆਲਾਂ ਅਥਵਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਹਉਂਧਾਰੀ ਮਾਇਆ', ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ-ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ, ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬਹੁ ਰੰਗ ਮਾਇਆ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪੇਖੀ॥ (ਪੰਨਾ-179)

ਮਾਇਆ ਬਿਆਪਤ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰੀ॥ (ਪੰਨਾ-182)

ਮੋਹਨੀ ਮਹਾ ਬਚਿਤ੍ਰ ਚੰਚਲਿ ਅਨਿਕ ਭਾਵ ਦਿਖਾਵਏ ॥ (ਪੰਨਾ-847)

ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਹਿਰਾਨੋ ॥ (ਪੰਨਾ-1269)

ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਹੈ ਬਹੁ ਰੰਗੀ ॥ (ਪੰਨਾ-1342)

ਇਸ ‘ਹਉਂ-ਧਾਰੀ ਮਾਇਆ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ (consciousness) ਕਈਆਂ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਧਸ-ਵਸ-ਰਸ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਅਥਵਾ ‘ਮਾਇਆ’ ਹੀ ਸਾਡਾ ‘ਜੀਵਨ ਰੂਪ’ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ।

ਇਹ ‘ਜੀਵਨ-ਰੂਪ ਮਾਇਕੀ ਰੰਗਣ’ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ, ਅਵੱਸ਼ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ-ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ—

ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ

ਮੇਰਾ ਪਰਵਾਰ

ਮੇਰੀ ਸੰਪਤੀ

ਮੇਰੀ ਸਿਆਣਪ

ਮੇਰੀ ਕਾਮਨਾ

ਆਦਿ, ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲਾਂ, ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਹਰਕਤਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ‘ਮੈਂ’ ਅਥਵਾ ‘ਮੇਰੀ’ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੇ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ, ਓਤ-ਪੋਤ ਵਿਚ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਤੇ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਉਰਝਿਓ ਜਾਨਿ ਮੇਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ-179)

ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਡੂਬੇ ਖਪਿ ਖਪਿ ਮੁਏ ਗਵਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-380)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਅੰਧੁ ਅੰਧਾਰਾ ॥

ਹਉਮੈ ਮੇਰਾ ਪਸਰਿਆ ਪਾਸਾਰਾ ॥

ਅਨਦਿਨੁ ਜਲਤ ਰਹੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਸਾਂਤਿ ਨ ਹੋਈ ਹੇ ॥ (ਪੰਨਾ-1045)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਦੁਖੁ ਸਾਗਰੁ ਹੈ ਬਿਖੁ ਦੁਤਰੁ ਤਰਿਆ ਨ ਜਾਇ ॥

ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕਰਦੇ ਪਚਿ ਮੁਏ ਹਉਮੈ ਕਰਤ ਵਿਹਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-1416)

ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ 'ਹਉਮੈ', ਦੇ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ' ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਝੂਠੇ 'ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ' ਦੀ 'ਮਾਇਆ' ਵਿਚ ਲਥ-ਪਥ ਹੋ ਕੇ ਪਲਚ-ਪਲਚ ਕੇ ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅੰਤਰਿ ਅਲਖੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਵਿਚਿ ਪੜਦਾ ਹਉਮੈ ਪਾਈ ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭੇ ਜਗੁ ਸੋਇਆ

ਇਹੁ ਭਰਮੁ ਕਹਹੁ ਕਿਉ ਜਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-205)

ਦੂਜੇ ਲਫਜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ 'ਭਰਮ-ਮਈ ਮਾਇਆ' ਦਾ ਹੀ—

ਪਰਛਾਵਾਂ

ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ

ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ

ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ

ਬੋਲ-ਬਾਲਾ

ਵਿਸਥਾਰ

ਪਸਾਰਾ

‘ਵਡ ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਹੈ ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਨਣ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ 'ਹਨੇਰਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਚਾਨਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 'ਹਨੇਰਾ' ਆਪੂੰ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਅਥਵਾ 'ਭੁਲ' ਨੂੰ ਹੀ 'ਮਾਇਆ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੈ ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-133)

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ

ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-560)

ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਮਨਿ ਤਨਿ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਭੁ ਰੋਗੁ ਕਮਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-1064)

ਨਿਰਭਉ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਨਾਲਿ ਮਾਇਆ ਰਚਾ ॥ (ਪੰਨਾ-1099)

ਜਦੁ ਲਉ ਰਿਦੈ ਨਹੀ ਪਰਗਾਸਾ ਤਉ ਲਉ ਅੰਧ ਅੰਧਾਰਾ ॥ (ਪੰ.-1205)

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਕੂੜੈ ਲਾਲਚਿ ਲਗਿ ॥

ਧੰਧਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਅੰਤਰਿ ਤਿਸਨਾ ਅਗਿ ॥ (ਪੰਨਾ-1413)

ਇਸ ‘ਮਾਇਕੀ ਅਗਿਆਨਤਾ’ ਦੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਅਸਲੀ ‘ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ’ ‘ਆਪੇ’ ਦੀ ਸੋਝੀ ਅਥਵਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ — ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮਿਕ ‘ਵਿਰਸੇ’ ਤੋਂ ‘ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ‘ਭੁਲ’ ਕੇ ਝੂਠੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹਨੇਰ ਖਾਤੇ ਵਿਚ ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ, ਸਿਆਣੇ, ਗਿਆਨੀ, ਫਿਲਾਸਫਰ, ਭਲੇ-ਭਲੇਰੇ ਆਦਿ ਜੀਵ ਹੀ, ਸਰੀਰਕ ‘ਅੰਨਿਆਂ-ਬੋਲਿਆਂ’ ਵਾਂਗ, ਪਲਚ-ਪਲਚ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਇਹੁ ਜਗੁ ਸੁਤਾ ॥

ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਅੰਤਿ ਵਿਗੁਤਾ ॥ (ਪੰਨਾ-112)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਜਗਤੁ ਸਬਾਇਆ ॥

ਤੈ ਗੁਣ ਦੀਸਹਿ ਮੋਹੇ ਮਾਇਆ ॥...

ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਮੂਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥

ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ ਜਿੰਨਿ ਉਪਾਇਆ ॥

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਪਸਰਿਆ ਸੰਸਾਰੇ ॥

ਆਇ ਜਾਇ ਦੁਖੁ ਪਾਵਣਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ-129)

ਅੰਤਰਿ ਅਲਖੁ ਨਾ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਵਿਚਿ ਪੜਦਾ ਹਉਮੈ ਪਾਈ ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਸਭੇ ਜਗੁ ਸੋਇਆ

ਇਹੁ ਭਰਮੁ ਕਹਹੁ ਕਿਉ ਜਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-205)

ਇਹ ਸਾਰੀ ‘ਖੇਲ’ ਤੈ-ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ, ਚੌਥੇ ਪਦ ਦੀ ‘ਅਨੁਭਵੀ ਖੇਲ’ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਲਪ ਬੁੱਧੀ ਦੀਆਂ ਚਤੁਰਾਈਆਂ, ਉਕਤੀਆਂ, ਜੁਗਤੀਆਂ, ਗਿਆਨ, ਫਿਲਾਸਫੀਆਂ ‘ਪਕੜ’ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਅਥਵਾ ‘ਅਨੁਭਵ’ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ।

ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ‘ਮਾਇਆਧਾਰੀ’ ਅਥਵਾ ਮਾਇਕੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ‘ਜੀਵ’ —

ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ‘ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ’ ਤੋਂ ‘ਬੋਲੇ’, ਅਤੇ

ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅਚਰਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਿਆਂ ਤੋਂ ‘ਅੰਨੇ’ ਹਨ ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਚੇਤੇ ਨਾਹੀ॥

ਜਮਪੁਰਿ ਬਧਾ ਦੁਖ ਸਹਾਹੀ॥

ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ ਕਿਛੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ

ਮਨਮੁਖ ਪਾਪਿ ਪਚਾਵਣਿਆ॥

(ਪੰਨਾ-111)

ਸਬਦੁ ਨ ਜਾਣਹਿ ਸੇ ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ ਸੇ ਕਿਤੁ ਆਏ ਸੰਸਾਰਾ॥

ਹਰਿ ਰਸੁ ਨ ਪਾਇਆ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ਜੰਮਹਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰਾ॥

ਬਿਸਟਾ ਕੇ ਕੀੜੇ ਬਿਸਟਾ ਮਾਹਿ ਸਮਾਣੇ

ਮਨਮੁਖ ਮੁਗਧ ਗੁਬਾਰਾ॥

(ਪੰਨਾ-601)

ਪੇਖਤ ਚਾਖਤ ਕਹੀਅਤ ਅੰਧਾ ਸੁਨੀਅਤ ਸੁਨੀਐ ਨਾਹੀ॥

ਨਿਕਟਿ ਵਸਤੁ ਕਉ ਜਾਣੈ ਦੂਰੇ ਪਾਪੀ ਪਾਪ ਕਮਾਹੀ॥

(ਪੰਨਾ-741)

ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣੈ॥

ਮੂਰਖੁ ਅੰਧਾ ਤਤੁ ਨ ਪਛਾਣੈ॥

(ਪੰਨਾ-1061)

ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੇ ਦੂਜੈ ਲਾਗੇ॥

ਬਿਨੁ ਪਾਣੀ ਡੁਬਿ ਮੂਏ ਅਭਾਗੇ॥

(ਪੰਨਾ-1063)

‘ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ’ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਸਖਤ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਸਾਡੀ ਬਿਰਤੀ ਜਦ ਇਲਾਹੀ ‘ਏਕੇ’ ਵਿਚ ਟਿਕੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਸਬਦ-ਸੁਰਤ- ਸਮਾਧ’ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗ-ਰਸ-ਚਾਉ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਵਿਚ ਅਲਮਸਤ ਮਤਵਾਰੀ ਤੇ ਗੜੁੰਦ ਹੋਵੇਗੀ ॥

ਏਕਸੁ ਚਰਣੀ ਜੇ ਚਿਤੁ ਲਾਵਹਿ ਲਬਿ ਲੋਭਿ ਕੀ ਧਾਵਸਿਤਾ ॥

(ਪੰ.-156)

ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਅਨਹਤ ਤਹ ਨਾਦ॥

ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ਅਚਰਜ ਬਿਸਮਾਦ॥

(ਪੰਨਾ-293)

ਏਕੋ ਚੇਤੇ ਮਨੁਆ ਨ ਡੋਲੈ ਧਾਵਤੁ ਵਰਜਿ ਰਹਾਵੈ॥

ਸਹਜੇ ਮਾਤਾ ਸਦਾ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ਸਾਚੇ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਵੈ॥

(ਪੰਨਾ-634)

ਬਿਸਮ ਭਈ ਪੇਖਿ ਬਿਸਮਾਦੀ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਕਿਰਪਾਵਤ॥

ਪੀਓ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਕੁ

ਜਿਉ ਚਾਖਿ ਗੁੰਗਾ ਮੁਸਕਾਵਤ॥

(ਪੰਨਾ-1205)

ਏਕ ਸਬਦਿ ਰਾਚੈ ਸਚਿ ਸਮਾਇ॥

(ਪੰਨਾ-1275)

ਇਸ ਦੇ 'ਉਲਟ' ਜਦ ਸਾਡੇ ਹਉਮੈ ਵੇੜੇ ਮਨ ਉਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਇਕੀ ਪਾਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮਨ ਆਤਮਿਕ ਜੋਤ ਸਰੂਪੀ 'ਚਾਨਣ' ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ, ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ 'ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ' ਤੋਂ 'ਅੰਨਾ-ਬੋਲਾ' ਹੋ ਕੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ, ਹਉਮੈ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ 'ਝੂਠੇ ਪੰਧੈ ਮੋਹੁ' ਵਿਚ ਪਲਚ-ਪਲਚ ਕੇ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦਾ ਅਤੇ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਦੇ ਅਤੁੰਟ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤੂੰ ਗੁਣ ਬਿਖਿਆ ਅੰਧੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਗੁਬਾਰ॥
 ਲੋਭੀ ਅਨ ਕਉ ਸੇਵਦੇ ਪੜਿ ਵੇਦਾ ਕਰਹਿ ਪੂਕਾਰ॥
 ਬਿਖਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਚਿ ਮੁਏ ਨਾ ਉਰਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ-30)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਤਿਸ ਦਾ ਨ ਦਿਸੈ ਉਰਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰੁ॥
 ਮਨਮੁਖ ਅਗਿਆਨੀ ਮਹਾ ਦੁਖੁ ਪਾਇਦੇ
 ਡੁਬੇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ॥ (ਪੰਨਾ-89)

ਮਾਇਆ ਮਾਇਆ ਕੇ ਜੋ ਅਧਿਕਾਈ ਵਿਚਿ ਮਾਇਆ ਪਚੈ ਪਚੀਜੈ ॥
 ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰੁ ਮਹਾ ਪੰਥੁ ਬਿਖੜਾ
 ਅਹੰਕਾਰਿ ਭਾਰਿ ਲਦਿ ਲੀਜੈ ॥ (ਪੰਨਾ-1326)

ਜੇ ਗੁਰੁ ਨਾਲ ਤਕੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡਾ 'ਮਨ' ਪਾਰੇ ਵਾਂਗ ਇਕ ਖਿਨ ਭੀ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਖਿਨ ਇਹ ਮਾਇਕੀ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਲਬ, ਲੋਭ, ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਮੋਹ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਰੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਭੀ ਸੁਪਨੇ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦਿੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ 'ਭੜਥੂ' ਤੇ 'ਰੋਲਾ-ਘਚੋਲਾ' ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਸਹਜੁ ਨ ਉਪਜੈ ਮਾਇਆ ਦੂਜੈ ਭਾਇ॥ (ਪੰਨਾ-68)
 ਅਹਿਨਿਸਿ ਮਗਨੁ ਰਹੈ ਮਾਇਆ ਮੈ
 ਕਹੁ ਕੈਸੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-219)

ਕਬਹੂ ਜੀਅੜਾ ਉਭਿ ਚੜਤੁ ਹੈ ਕਬਹੂ ਜਾਇ ਪਇਆਲੇ॥
 ਲੋਭੀ ਜੀਅੜਾ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਤੁ ਹੈ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੇ ॥ (ਪੰਨਾ-876)
 ਦਿਸੰਤਰੁ ਭਵੈ ਅੰਤਰੁ ਨਹੀ ਭਾਲੇ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਬਧਾ ਜਮਕਾਲੇ ॥

(ਪੰਨਾ-1060)

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਹੁ ਚਿਤਵਦੇ ਬਹੁ ਆਸਾ ਲੋਭੁ ਵਿਕਾਰ ॥

ਮਨਮੁਖਿ ਅਸਥਿਰੁ ਨਾ ਥੀਐ

ਮਰਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਖਿਨ ਵਾਰ ॥

(ਪੰਨਾ-1417)

ਇਸੇ 'ਰੋਲ-ਘਚੋਲੇ' ਕਾਰਣ ਸਾਡਾ ਮਨ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਦਿੱਬਦਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਿਕ ਜੋਤ ਦੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ 'ਅਨਹਦ ਤਤ ਸਬਦ' ਦੀ 'ਧੁਨੀ' ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਰੰਗ, ਰਸ, ਚਾਉ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਖ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਤੀਖਣ, ਤਾੜਨਾਮਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹ, ਸੁਣ, ਗਾ ਕੇ ਵੀ 'ਮਾਇਆ ਦੀ ਰੰਗਤ' ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ, ਅਵੇਸਲੇ, ਢੀਠ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਮਾਇਆ ਦੇ 'ਝੂਠੇ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ' ਵਿਚ ਅਜਾਈਂ ਗਵਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਨਾ ਆਪੇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ॥

ਮਨਮੁਖਿ ਕਰਮ ਕਰਹਿ ਨਹੀ ਬੁਝਹਿ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ-67)

ਦੁਰਲਭ ਦੇਹ ਪਾਇ ਮਾਨਸ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਵੈ ॥

ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਮਹਾ ਸੰਕਟ ਬਨ ਤਾ ਸਿਉ ਰੁਚ ਉਪਜਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-220)

'ਮਾਇਆਧਾਰੀ' ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ, ਲੋੜਾਂ, ਖਾਹਸ਼ਾਂ, ਨਿਸਚੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰੋਸੇ ਗਿੱਲੇ, ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਆਦਿ ਭਾਵਨਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖਿੱਚੋਤਾਣ, 'ਰੋਲ-ਘਚੋਲਾ' ਅਥਵਾ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦਾ 'ਭੜਝੂ' ਮਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਮਾਇਕੀ ਮਨ ਦੇ 'ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ' ਅਥਵਾ 'ਭੜਝੂ' ਦੇ ਰਾਮ ਰੌਲੇ ਵਿਚ ਸਬਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਤ੍ਰ-ਆਤਮੇ ਇਲਾਹੀ ਜੋਤ ਦੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਤਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ—

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਪੂਰਿ ਸੰਤ ਪਾਈ ॥

ਤਾ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ਮਾਈ ॥

(ਪੰਨਾ-182)

ਬਿਰੁ ਘਰਿ ਬੈਸਹੁ ਹਰਿ ਜਨ ਪਿਆਰੇ ॥

- ਸਤਿਗੁਰਿ ਤੁਮਰੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-201)
- ਜਾ ਕਉ ਰੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੈ ਜੀਵਤ ਸੋਈ ਮਰੈ
ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਾਇਆ ਤਰੈ ॥ (ਪੰਨਾ-213)
- ਮਨ ਅਪੁਨੇ ਮਹਿ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਚੇਤ ॥
ਬਿਨਸਿ ਜਾਹਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਹੇਤ ॥ (ਪੰਨਾ-238)
- ਨਾਨਕ ਮਾਇਆ ਕਾ ਦੁਖੁ ਤਦੇ ਚੁਕੇ
ਜਾ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਚਿਤੁ ਲਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ-246)
- ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਸਤਸੰਗਿ ਮਿਲਾਏ ॥
ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਮਾਏ ॥ (ਪੰਨਾ-251)
- ਧਧਾ ਧਾਵਤ ਤਉ ਮਿਟੈ ਸੰਤਸੰਗਿ ਹੋਇ ਬਾਸੁ ॥ (ਪੰਨਾ-257)
- ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੋ ਜਪਤੇ ॥
ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਮਹਿ ਨਾ ਓਇ ਖਪਤੇ ॥ (ਪੰਨਾ-257)
- ਸੇਖਾ ਚਉਚਕਿਆ ਚਉਵਾਇਆ ਏਹੁ ਮਨੁ ਇਕਤੁ ਘਰਿ ਆਣਿ ॥
ਏਹੜ ਤੇਹੜ ਛਡਿ ਤੂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਪਛਾਣੁ ॥ (ਪੰਨਾ-646)
- ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਭਰਮੁ ਭਉ ਕਾਟੈ ਸੰਤ ਸਰਣਿ ਜੋ ਆਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-748)
- ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਪਾਏ ਮਿਲਿ ਸਾਧਸੰਗਿ
ਤਾ ਤੇ ਬਹੁੜਿ ਨ ਧਾਉ ॥ (ਪੰਨਾ-818)
- ਓਟ ਗਹੀ ਜਗਤ ਪਿਤ ਸਰਣਾਇਆ ॥
ਭੈ ਭਇਆਨਕ ਜਮਦੂਤ ਦੁਤਰ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥
ਹੋਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਇਛਾ ਕਰਿ ਰਾਖਹੁ
ਸਾਧ ਸੰਤਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸੰਗਾ ॥ (ਪੰਨਾ-1083)
- ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਮੇਲਹੁ ਸਤਸੰਗਤਿ
ਤੂਟਿ ਗਈ ਮਾਇਆ ਜਮ ਜਾਲੀ ॥ (ਪੰਨਾ-1134)

